

TÜRK HUKUKUNDA TAŞIYICI ANNELİK VE TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİ

SURROGACY AND SURROGACY CONTRACT IN TURKISH LAW

Bahadır DEMİR*

Özet: Taşıyıcı annelik yöntemi, yapay üreme yöntemlerinden birisidir. Taşıyıcı anne; doğal yollarla çocuk sahibi olamayan kadının yerine hamilelik süreci yaşayan, çocuğu taşıyan ve doğumdan sonra çocuğu istem sahibi çiftte teslim eden kimsedir. Taşıyıcı annelik yöntemi, geleneksel ve gestasyonel taşıyıcı annelik olarak ikiye ayrılır. Gestasyonel taşıyıcı annelikte, istem sahibi çiftlerin üreme hücresi kullanılmaktadır. Geleneksel taşıyıcı annelikte ise istem sahibi çiftler harici bir üçüncü kişinin üreme hücresi kullanılmaktadır. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, işlemin ücret ya da ivaz karşılığı yapılması durumuna göre ticari veya ticari olmayan taşıyıcı annelik sözleşmesi olarak ikiye ayrılır. Ülkemizde ODNK ve ÜYTY hükümlerince taşıyıcı annelik sözleşmesi yasaklanmıştır. Ancak dünya genelinde birçok ülkede taşıyıcı annelik uygulamasına müsaade edilmektedir. Türkiye’de her ne kadar taşıyıcı annelik sözleşmesi yasaklanmış olsa da insanların başka ülkede taşıyıcı annelik yöntemi ile çocuk olmasına engel durum bulunmamaktadır. Bu sözleşmenin gelecekte kanun koyucu tarafından düzenlenmesi ihtimaline ilişkin taşıyıcı annelik sözleşmesinin mahiyeti itibari ile nasıl düzenleneceği, hangi sözleşme hükümleri ile kıyasen uygulanabilir olduğu, sözleşmenin şeklen nasıl düzenlenmesi gerektiği doktrindeki diğer görüşler de dikkate alınarak tarafımızca inceleme gereği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taşıyıcı Annelik, Kiralık Rahim, Yapay Üreme Yöntemi, Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi

Abstract: Surrogacy method is one of the artificial reproduction methods. A surrogate mother is someone who goes through pregnancy instead of a woman who cannot have a child naturally, carries the child, and delivers the child to the willing couple after birth. Surrogacy method is divided into two as traditional and gestational surrogacy. In gestational surrogacy, the reproductive cells

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Adalet Meslek Yüksekokulu, bahdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001- 5658-8665, Makalenin Gönderim Tarihi: 24.07.2024, Kabul Tarihi: 12.09.2024

of the willing couples are used. In traditional surrogacy, the reproductive cells of a third party other than the willing couple are used. Surrogacy contract is divided into two as commercial or non-commercial surrogacy contract, depending on whether the transaction is made in return for a fee or consideration. Surrogacy contracts are prohibited in our country under the provisions of ODNK and ÜYTY. However, surrogacy is allowed in many countries around the world. Although surrogacy contracts are banned in Turkey, there is no obstacle for people to have children through surrogacy in another country. We deemed it necessary to examine the possibility of this contract being regulated by the Legislator in the future, taking into consideration how the surrogacy contract will be regulated in terms of its nature, which contract provisions are applicable by analogy, and other opinions in the doctrine how the contract should be formally regulated.

Keywords: Surrogacy, Womb for Rent, Artificial Reproduction Method, Surrogacy Contract

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'nün mevcut verilerine göre, infertilite (kısırlık) küresel ölçekte artmaktadır. Bu nedenle, insanlar alternatif üreme yöntemlerine yönelmektedir. Yapay üreme yöntemleri, homolog ve heterolog olmak üzere ikiye ayrılır. Homolog yapay üreme yönteminde, çocuk sahibi olmak isteyen gönüllü ebeveynlerin kendi üreme hücreleri kullanılırken; heterolog üreme yönteminde, üçüncü bir kişiye ait üreme hücreleri kullanılmaktadır.

Türkiye' de kanun koyucu, homolog üreme yöntemine izin vermiş ancak heterolog üreme yönteminde, üçüncü bir şahsın üreme hücresinin kullanılmasına müsaade etmemiştir. Aynı şekilde, yapay üreme yöntemlerinden biri olan taşıyıcı annelik de ODNK ve ÜYTY hükümlerince yasaklanmıştır. Taşıyıcı anne, doğal yollardan çocuk sahibi olmayan bir çiftin talebi üzerine hamileliği üstlenen ve doğumdan sonra çocuğu istem sahibi aileye teslim eden kadın olarak tanımlanabilir. Taşıyıcı annelik, geleneksel ve gestasyonel olmak üzere ikiye ayrılır. Geleneksel taşıyıcı annelikte, taşıyıcı anne hem biyolojik hem de genetik annedir. Gestasyonel taşıyıcı annelik ise modern tıbbın gelişmesiyle, istem sahibi çiftin üreme hücrelerinin suni döllemesi ve taşıyıcı annenin rahmine nakledilmesi ile gerçekleşir.

Eğer taşıyıcı annelik karşılığında bir bedel ödeniyorsa, bu durum ticari taşıyıcı annelik olarak kabul edilir. Doktrinde, taşıyıcı annelik sözleşmesi ve yöntemiyle ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bazı

görüşlere göre, taşıyıcı annelik sözleşmesi TBK m. 27'ye aykırıdır. Çünkü ticari taşıyıcı annelikte, kişilerin bedenlerine ait bir unsurun maddi karşılıkla kullanılmasının ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle, İngiltere ve bazı ülkeler ticari taşıyıcı annelik sözleşmesine izin vermemektedir. Ayrıca, TMK m. 282 ve Roma hukukundan gelen “*Mater semper certa est*” (Anne her zaman bellidir) kuralı gereği, çocuk ile anne arasında soybağı doğumla kurulur. Türkiye’de bir çocuk taşıyıcı annelik yoluyla doğduğunda, çocuk doğumla beraber biyolojik annenin soybağına bağlanacaktır. Bu nedenlerle, insanlar başka ülkelerde taşıyıcı annelik yöntemine başvurarak çocuk sahibi olma yolunu seçmektedir.

I. YAPAY ÜREME YÖNTEMLERİ VE TAŞIYICI ANNELİK

Dünya genelinde yapay üreme yöntemlerine olan ilgi giderek artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün son verilerine göre hem erkeklerde hem de kadınlarda infertilite oranı yükselmektedir. Örgütün 2023 yılı raporunda, dünya genelinde erişkinler arasında kısırlık oranının %17,5 olduğu belirtilmiştir. Bu da her 6 çiftten 1’inin kısırlık sorunları yaşadığını göstermektedir. Bu durumun, küresel ölçekte büyük bir sağlık sorunu haline geldiği ifade edilmektedir.¹ **Açıklanan bu oranlar, çiftlerin yapay üreme yöntemlerine yönelmesine neden olmaktadır.**

A. Genel Olarak Yapay Üreme Yöntemleri

Yardımcı üreme yöntemleri, doğal yollarla üremenin mümkün olmadığı durumlarda, tıbbi müdahale ile yapay üreme yöntemleri kullanılarak üremenin sağlanmasıdır.² Yapay üreme yöntemleri, başka bir deyişle üremeye yardımcı yöntemler, homolog döllenme ve heterolog döllenme olarak ikiye ayrılır. Homolog döllenme yönteminde,

¹ <https://lifesciencesintelligence.com/news/a-who-report-finds-that-17.5-of-people-experiencedinfertility#:~:text=Data%20suggested%20that%20the%20global,is%20slightly%20lower%20at%2012.6%25>

² Dilşad Keskin, “Bölünmüş Annelik ve Ana Yönünden Soybağının Reddi”, *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2020, C. 5, S. 1-2, s. 1993. Haluk Nami Nomer, “Sunı Döllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri”, M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan, İstanbul, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s. 545.

doğrudan evli çiftlerin üreme hücreleri kullanılmaktadır.³ Bu yöntem, eşlerin doğal yollarla çocuk sahibi olamadığı durumlarda uygulanır. Eşlere ait üreme hücreleri kullanıldığı için doğan çocuğun soybağı ile ilgili bir sorun yaşanmaz.⁴ Gerçekten de çocuğu doğuran kadın çocuğun annesi, çocuğun babası ise doğuran kadının kocasıdır.⁵

Heterolog döllenme yönteminde ise evli çiftler dışında üçüncü kişilere ait üreme hücreleri kullanılır.⁶ Bu yöntem, kadın veya erkeğe ait üreme hücresinin kullanılmadığı durumlarda gündeme gelir. Kadının veya erkeğin yerine, evlilik dışı üçüncü bir kişinin üreme hücreleri kullanılır. Bu yöntemin sperm bağıışı, yumurta bağıışı, embriyo bağıışı ve taşıyıcı annelik gibi çeşitli uygulamaları vardır.⁷ Heterolog döllenme yönteminde, üçüncü bir kişiye ait üreme hücresi kullanıldığı için doğan çocuğun soybağı ile ilgili bazı belirsizlikler ortaya çıkabilir. Bu sebeple, Türk mevzuatında heterolog üreme yöntemi yasaklanmıştır.

B. Taşıyıcı Annelik Kavramı ve Türleri

Taşıyıcı annelik, yapay üreme yöntemlerinden biridir. Bu yöntemde, evli çiftlerin üreme hücreleri kullanılabileceği gibi, üçüncü bir kişiye ait üreme hücreleri de kullanılabilir. Taşıyıcı annelik, belirli bir bedel (ivaz) karşılığında yapılabilmektedir ve bu durumda “kiralık ra-

³ Esra Savaş Tıp Hukukunda Taşıyıcı Annelik, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019, s. 8. Keskin, s. 1993. Cemile Turgut, Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 18. Ergüneş, Seda; “Yapay Döllenme”, 2012, İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri-II, İstanbul Barosu Yayınları, s. 168. Funda Işık Özcan/Gürkan Sert/Funda İlçin Gönenç, “Türkiye’de Üremeye Yardımcı Teknikler ile İlgili Hukuki Düzenlemelerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi”, 2017, Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics, C. 3, S. 3, s. 146. Işıl Tüzün Arpacioğlu, “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”, 2013, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C. 5, S. 1, s. 17. Leyla Keser, “Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterchaftsvertrag)” 1997, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, C. 7, S. 52, s. 308.

⁴ Nomer, s. 547. Turgut, s. 20. Ayşe Şimşek, “Yapay Döllenme Tekniği Olarak Taşıyıcı Annelik: Hukukî ve Biyoetik Açıdan Değerlendirilmesi”, 2014, *Journal of Intercultural and Religious Studies*, S. 12; C. 6, s. 33. Ergüneş, s. 171. Işık Özcan/ Sert/ Gönenç, s. 146. Tüzün Arpacioğlu, s. 17.

⁵ Keser, s. 308.

⁶ Savaş, s. 8. Keskin, s. 1993. Turgut, s. 27. Şimşek, s. 34. Ergüneş, s. 168. Tüzün Arpacioğlu, s. 17. Keser, s. 308.

⁷ Turgut, s. 27.

him” olarak da adlandırılmaktadır. Ayrıca, herhangi bir bedel karşılığı olmadan, sadece fedakârlık esasına dayalı taşıyıcı annelik de mümkündür.

1. Taşıyıcı Anneliğin Tanımı

Taşıyıcı anne, doğal yollarla üreme yeteneğine sahip olmayan ya da doğum yapması durumunda hayati riskler taşıyan bir kadının yerine hamilelik sürecini üstlenen kişidir. Bir başka deyişle, çocuğu taşıyan ancak doğumdan sonra çocuğu, istemde bulunan gönüllü ebeveynlerine teslim eden kişidir.⁸ Avrupa Konseyi, İnsanlarda Yapay

⁸ Cahit Ağaoğlu, “Karşılaştırmalı Hukukta Sınıraşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı An-neden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu”, *Public and Private International Law Bulletin*, 2020, C. 40, S. 1, s. 441. Ungan Çalışkan Hazal, “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 2016, C. 22, S. 1, s. 490. Yasan Tepetaş Candan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararlarının Türk Kamu Düzeni Bakımından Anlamı”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 14, S. 177-178, s. 1221. Keskin, s. 2005. İltaş Yiğit, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, C. 16, S. 201-202, s. 1018 – 1019. Dindar Kübra Nur, “Taşıyıcı Annelik Yoluyla Doğan Çocuğun Soybağına Uygulanacak Hukuk ve Kamu Düzeni Etkisi”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, 2020, C. 12, S. 132, s. 14. Nomer, s. 559. Kırkbeşoğlu Nagehan, Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorun-ları, Vedat Kitapçılık, 2006, s. 68. Turgut, s. 74. Şensöz Malkoç Ebru, “Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk”, *Public and Private International Law Bulletin*, C. 35, S. 2, s. 14. Yasemin Erol, Yapay Döl-len-me Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik, Yetkin Yayınları, 2012, s. 115. Hakan Hakeri, Tıp Hukuku Cilt I – II, Seçkin Yayıncılık, 25. Baskı, Ankara 2022, s. 948 – 949. Rona Serozan, Çocuk Hukuku, İstanbul, 2005, s. 166. Hakeri Hakan, Taşıyıcı Annelik Ku-rumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler, Aristo Yayınevi, 2020, s. 26 – 27. Taşıyıcı anneliğin tüp bebek uygulamasından farkı tüp bebek uy-gulamasında çiftte ait üreme hücreleri suni ortamda döl-lenmekte ve daha sonra evli çiftten eşe nakledilmektedir. Ancak taşıyıcı annelikte suni döl-lenme sonrası eşe değil de bir üçüncü kişiye nakledilmektedir. Bkz: Şimşek, s. 29. Ramazan Turan, “Soyba-ğının Reddi Davası ve Yapay Döl-lenme, Tüp Bebek ve Taşıyıcı Annelik Hâllerinde Soybağının Belirlenmesi ve Reddi”, 2020, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 168, s. 1660. Çam, Gülçin, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi”, 2013, *T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 156. Cemile Turgut/Göksu Işık, “Türk Me-deni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, 2018, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 222. Yılmaz Kumru Kılıçoğlu, “Yapay Döl-lenmede Soybağı Sorunu”, 2015, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 10, S. 104, s. 44. Hande Özcan, “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti”, 2015, *Uluslararası Antalya Üni-versitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 104. Dülger Murat Volkan, “Tıptaki İlerlemelerin

Döllenme Hakkında Tavsiye Kararı'nda taşıyıcı anneyi, başka bir kişinin isteğiyle hamile kalmayı kabul eden, çocuğu taşıyan ve doğumdan sonra çocuğu, talepte bulunan kişiye veya kişilere teslim eden kadın olarak tanımlamıştır.⁹

Taşıyıcı annelik yönteminde döllenme, *"in-vivo"* ya da *"in-vitro"* şeklinde yapılabilir. *"In-vivo"* döllenme yönteminde, kadının yumurtası vajina yoluyla dışarıdan verilen sperm ile rahimde suni olarak döllenir. *"In-vitr"* yapay döllenme yönteminde ise, yumurta laboratuvar ortamında bir test tüpünde sperm ile döllenir ve daha sonra kadının rahmine aktarılır.¹⁰

Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü - Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 2021, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 26, s. 7. Ergüneş, s. 168 - 169. Ürem Müge, "Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar", 2012, İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II İstanbul Barosu Yayınları, s. 97. Sümer Fatma, "Anayasal Haklar Bağlamında Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri", 2015, 7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 2; Şensöz Malkoç, Ebru; "Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşıyıcı Annelik", *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 25. s. 2. Kavlak Oya/ Amanak Keziban, "Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Teknikleri ve Yasal Düzenlemeler" 2013, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1, s. 72. Metin, Sevtap; "Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik" 2012, İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri-II İstanbul Barosu Yayınları, s. 7; Arda Berna/Şahinoğlu Pelin Serap/ Kayı Ayten Çangır, "Yardımcı Üreme Tekniklerinin (IVF'nin) Getireceği Tıbbi Etik Sorunlar", 1993, *Tıbbi Etik*, C. 1, S. 1, s. 57. Tüzün Arpacıoğlu, s. 1. Işıl S. Tekdoğan Bahçivancı "Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme", 2019, II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu Türkiye Barolar Birliği, C. 1, s. 748. Özgür Kuş, Gamze Özbek Güven, 2021, "Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme", *Türkiye Biyoetik Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 127. Adem Az/Muhammet İhsan Karaman, "Üremeye yardımcı tedavi yöntemleri ve etik sorunlar: Mümkün olan her şey ahlaki midir?" 2022, *Androloji Bülteni*, C. 24, S.4, s. 283; Yılmaz Sinan, Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim- "Surrogate Motherhood", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2002, s. 9 - 10. Zengin Zeynep Gamze, Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, s. 30.

⁹ Ağaoğlu, s. 441. Dindar, s. 15. Erol, s. 118. Şimşek, s. 29 - 30. Dülger, s. 7. Hakan Hakeri, "Taşıyıcı Annelik", 2015, Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu, 16-17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 83; Hakeri, s. 83. Keser, s. 310. Hakan Hakeri, Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler, Aristo Yayınevi, 2020, s. 26 - 27.

¹⁰ Savaş, s. 15. Şimşek, s. 34. Erol, s. 59.

2. Taşıyıcı Anneliğin Türleri

Taşıyıcı annelik, gestasyonel ve geleneksel taşıyıcı annelik olarak ikiye ayrılır. Geleneksel taşıyıcı annede, çocuk hem biyolojik hem de genetik annesine aittir. Ancak, gestasyonel taşıyıcı annelikte çocuğun biyolojik annesi ile genetik annesinin farklı kişiler olması mümkündür. Nihayet taşıyıcı annelik bedel karşılığı yapıp yapılmamasına göre, ticari taşıyıcı annelik (kiralık rahim, kiralık anne) ve fedakârlık esasına dayalı taşıyıcı annelik olarak ikiye ayrılmaktadır.

a. Geleneksel ve Gestasyonel Taşıyıcı Annelik

Geleneksel taşıyıcı annelikte, erkeğin spermi ile taşıyıcı annenin yumurtası döllenir ve taşıyıcı anne ile doğacak çocuk arasında genetik bir bağ bulunur.¹¹ Bu durumda, taşıyıcı anne hem biyolojik hem de genetik anne olmaktadır.¹²

Gestasyonel taşıyıcı annelikte ise gönüllü ebeveynlere ait üreme hücreleri in-vitro fertilizasyon (tüp bebek) yöntemi ile laboratuvar ortamında döllenir ve daha sonra döllenmiş bu yumurta taşıyıcı annenin rahmine nakledilir.¹³ Bu yöntemde taşıyıcı annenin üreme hücreleri kullanılmaz; taşıyıcı anne sadece embrioyu taşır ve doğumu gerçekleştirir.¹⁴ Uygulamada genellikle bu yöntem tercih edilmektedir, çünkü çocuk sahibi olmak isteyen çiftler, kendi genetik yapılarına sahip bir çocuğu taşıyıcı annelik yoluyla dünyaya getirme olanağına sahip olurlar.¹⁵

¹¹ Savaş, s. 9 – 10. İltaş, s. 1019. Dindar, s. 15. Nomer, s. 560. Turgut, s. 76. Çam, s. 162. Turgut/Işık, s. 222. Ürem, s. 97 – 98. Tekdoğan Bahçivancı, s. 748.

¹² Ağaoğlu, s. 441. Erol, s. 118. Hakeri, Tıp Hukuku, s. 949. Savaş, s. 16. Keskin, s. 2005. İltaş, s. 1019. Dindar, s. 15. Nomer, s. 560. Turgut, s. 76. Çam, s. 162. Turgut /Işık, s. 222. Metin, s. 8.

¹³ Savaş, s. 10. Keskin, s. 2005. İltaş, s. 1022. Dindar, s. 15. Nomer, s. 559. Turgut, s. 77. Çam, s. 162 – 163. Turgut /Işık, s. 222. Ürem, s. 98. Metin, s. 8 – 9. Tekdoğan Bahçivancı, s. 748. Gönenç Fulya İlçin, “Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar”, 2015, 16-17 Ekim 2014 Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 69.

¹⁴ İltaş, s. 1022. Dindar, s. 15. Nomer, s. 559. Tekdoğan Bahçivancı, s. 748. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 69.

¹⁵ Ağaoğlu, s. 441 – 442. Keskin, s. 2005. İltaş, s. 1023. Turgut, s. 77. Metin, s. 9. Kuş / Özbek Güven, s. 127. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 69.

b. Ticari ve Ticari Olmayan Taşıyıcı Annelik

Ticari taşıyıcı annelikte, taşıyıcı anne kazanç sağlamak amacıyla çocuğu taşır ve doğurur. Bu işlem, taşıyıcı annelik sözleşmesi ile belirli bir ücret karşılığında yapılır.¹⁶ Taşıyıcı anneliğin ücret karşılığı yapılması doktrinde “*kiralık annelik*” veya “*kiralık rahim*” olarak tanımlanmaktadır.¹⁷ Burada taraflar arasında kararlaştırılan ücret, taşıyıcı annenin hamilelik sürecinde oluşacak masraflar dışında ödenen bir bedeldir.¹⁸ Dünyada bazı ülkeler ticari taşıyıcı anneliği yasaklamıştır, çünkü bu tür bir sözleşmede doğacak çocuğun bir «meta» gibi görülmesi ahlaka aykırı bulunmuş ve bu nedenle yasaklanmıştır.¹⁹

Ticari olmayan taşıyıcı annelikte ise taşıyıcı anne, gönüllü olarak ve maddi bir kazanç beklemeksizin bu görevi üstlenir. Ticari olmayan taşıyıcı annelik, fedakârlık temeline dayanır ve bu süreçte yalnızca hamilelik nedeniyle ortaya çıkan giderlerin karşılanması için maddi destek sağlanır.²⁰ Buradaki maddi destek, hamilelikle ilgili tıbbi harcamalar, yaşanacak olası kazanç kaybı, sigorta masrafları ve yasal giderlerle sınırlıdır.²¹ Yani taşıyıcı anne yalnızca bu tür masraflarını karşı taraftan alır.

¹⁶ Ağaoğlu, s. 442. Savaş, s. 10. İltaş, s. 1024. Dindar, s. 16. Turgut, s. 75. Erol, s. 126. Şimşek, s. 31. Ergüneş, s. 169. Sümer, s. 3. Metin, s. 10. Tekdoğan Bahçivancı, s. 748. Kuş /Özbek Güven, s. 127. Az /Karaman, s. 283 – 284.

¹⁷ Ungan Çalışkan, s. 491. Savaş, s. 11. Nomer, s. 570. Kırkbeşoğlu, s. 78. Şimşek, s. 31. Çam, s. 163. Ergüneş, s. 169. Hakeri, s. 83. Sümer, s. 3.

¹⁸ İltaş, s. 1025. Nomer, s. 570. Hakeri, Tıp Hukuku, s. 948.

¹⁹ Yılmaz, s. 30; Ungan Çalışkan, s. 499 – 500; “Avusturya, Kanada, Danimarka, ABD’nin bazı eyaletleri (New York, New Jersey, Mexico, Nebraska, Virginia, Oregon) bazı ülkeler ticari olmayan taşıyıcı anneliğe izin vermektedir.” Bkz: İltaş, s. 1025; İngiltere de taşıyıcı anneliğe izin verilmiş ancak taşıyıcı annenin belirli bazı masrafları haricinde para karşılığı yapılması yasaklanmıştır. Bkz. Dindar, s. 16. Nomer, s. 570. Kırkbeşoğlu, s. 71. Çam, s. 160 – 161. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44. Ürem, s. 98. Sümer, s. 9 -10. Kavlak/ Amanak, s. 72. Metin, s. 24 – 25. Erol, s. 120. Hakeri, Tıp Hukuku, s. 953.

²⁰ İltaş, s. 1024. Ergüneş, s. 169. Hakeri, s. 83. Sümer, s. 3. Tekdoğan Bahçivancı, s. 748. Keser, s. 309. Az /Karaman, s. 283. Erol, s. 121 – 122. Hakeri, Tıp Hukuku, s. 948.

²¹ Ağaoğlu, s. 442. İltaş, s. 1024. Dindar, s. 16. Şıpka, s. 2. Kuş /Özbek Güven, s. 127. Keser, s. 309. Erol, s. 126 – 127.

II. TÜRK MEVZUATI AÇISINDAN TAŞIYICI ANNELİK VE TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİ

Türk mevzuatı açısından taşıyıcı annelik, 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun ile Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik'te yasaklanmıştır. Taşıyıcı annelik uygulamasında, gönüllü ebeveynler ile taşıyıcı anne arasında yapılan anlaşmaya "Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi" denir. Her ne kadar Türk mevzuatında taşıyıcı annelik yasaklanmış olsa da bu tür sözleşmelerin TBK kapsamında belirli sözleşme tipleriyle benzerlikleri bulunmaktadır. Bu nedenle, taşıyıcı annelik sözleşmesinin hukuki niteliği de doktrinde tartışmalıdır. Ayrıca, taşıyıcı annelik uygulaması yasak olmasına rağmen, taşıyıcı annelik yoluyla doğan çocuk ile gönüllü aile arasında soybağının kurulması ve çocuğun miras hakkı da doktrinde oldukça tartışmalı olan bir konudur.

A. Türk Mevzuatı Açısından Taşıyıcı Annelik

Türk mevzuatında taşıyıcı annelik ile ilgili iki düzenleme karşımıza çıkmaktadır. 2018 yılına kadar taşıyıcı anneliğe ilişkin kanuni düzenleme yer almamakta sadece yönetmelikle konuya ilişkin düzenlemeler yer almaktaydı. Öncelikle 2010 yılında yürürlüğe giren mülga Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik (ÜYTE)'in 18. maddesinde taşıyıcı annelik yasaklanmıştır. 2014 yılında ise yürürlüğe giren ve halen yürürlükte olan ÜYTE'de mülga yönetmelikten ayrı bir değişiklik yapılmamıştır. Bu durum her zaman eleştirilmiş Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan üreme hakkının sınırlandırılmasına ilişkin düzenlemelerin yönetmelikle yapılmasının kanunilik ilkesine aykırı olduğu ifade edilmiş ve eleştirilmiştir.²² Netice itibarıyla kanun koyucu tarafından 2018 yılında kanunilik ilkesine uygun olarak 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'a getirilen ek madde 1 ile taşıyıcı annelik *açıkça yasaklanmıştır*.

2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'un ek madde 1'inde kanun koyucu, doğal yol-

²² Keskin, s. 1998. Tüzün Arpacıoğlu, s. 19. Zengin, s. 55.

larla çocuk sahibi olamayan evli çiftlerin, bizzat kendilerine ait üreme hücrelerini kullanarak bu hücrelerin vücut içinde ya da dışında döllenebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, bu üreme yöntemlerinin yalnızca yasal olarak evli çiftler arasında uygulanabileceği belirtilmiştir. Evli çiftlerden birine ya da her ikisine ait üreme hücrelerinden elde edilen embriyonun başka bir kişiye uygulanması ve bu şekilde çocuk sahibi olunması ya da taşıyıcı annelik yapılması ise açıkça yasaklanmıştır.

Başkasına ait üreme hücresi ya da embriyo kullanılarak donasyon yapılması, ayrıca bu amaçla üreme hücresinin veya embriyonun bağışlanması, satılması, bulundurulması, saklanması, taşınması, ithalatı ya da ihracatı yapılması veya bu işlemlere aracılık edilmesi de yasaklanmıştır.²³ Kanun koyucu bu hükümle, evli çiftler dışında yapay üreme yöntemlerini yasaklamış ve üçüncü kişilere ait üreme hücrelerinin kullanılmasını da engellemiştir. Bunun yanında, taşıyıcı annelik uygulamasını ve bu işlemlere aracılık edilmesini de yasaklamış, aynı kanunun 15. maddesinde, hukuka aykırı olarak doku alan, bu dokuyu nakleden, buna aracılık eden, satan, reklamını yapan veya ticaretini yapan kişilerin, Türk Ceza Kanunu'nun 91. maddesine göre cezalandırılacağı belirtilmiştir. Gerçekten de 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'a aykırı olarak embriyo veya üreme hücresi bağışlayan, bunların alım-satımını yapan, aracılık eden veya komisyonculuğunu yapan, bu fiilleri özendiren ya da reklam ve ilanlarını yapan kişiler, daha ağır bir suç işlememişlerse üç yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezai müeyyideye tabi tutulmuştur.²⁴

Buna ek olarak, kanun koyucu, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik'in (ÜYTE) Ek-17 müeyyide formu bölümünün 4. maddesinde, üremeye yardımcı tedavi uygulamalarının yalnızca yasal olarak evli çiftlerin üreme hücreleri kullanılarak yapılabileceğini belirtilmiştir. Üçüncü kişilere ait üreme hücresinin donör olarak kullanılması,

²³ Savaş, s. 18. Yasan Tepetaş, s. 1223. Keskin, s. 2000. İltaş, s. 1031. Dindar, s. 18. Şensöz Malkoç, s. 16. Şimşek, s. 40. Turan, s. 1660. Çam, s. 157 - 158. Turgut / Işık, s. 223. Dülger, s. 8. Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 2. Metin, s. 42 - 43. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 69.

²⁴ Savaş, s. 19. İltaş, s. 1032. Dindar, s. 17.

üçüncü bir kişiden alınan embriyo ile çocuk sahibi olunması veya evli çiftlere ait üreme hücrelerinden elde edilen embriyonun üçüncü kişiye nakledilmesi yasaklanmıştır.²⁵

Bu yasaklara aykırı olarak gerçekleşen gebeliklerin tespit edilmesi durumunda ise yasa dışı işlemi gerçekleştiren merkezin ruhsatı ve bu işlemleri yapan kişilerin sertifikaları iptal edilip adli yönden işlem yapılmak üzere Cumhuriyet savcılığına bildirileceği ve homolog dölleme dışında üçüncü kişiye ait üreme hücreleriyle yapılan işlemler yasaklanmıştır.²⁶ Yönetmeliğin 5. maddesinde de benzer şekilde Türkiye’de yasak olan üremeye yardımcı yöntemleri yurt dışında uygulayan kliniklere hasta yönlendiren veya teşvik eden merkezlerin faaliyetlerinin üç ay süreyle durdurulacağı, tekrarı durumunda ruhsatlarının iptal edileceği belirtilmiştir. Ayrıca, merkez çalışanı olmayan kişilerin bu işlemlere aracılık etmesi durumunda, bu kişilerin Sağlık Bakanlığı tarafından sertifikaları iptal edilerek, Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezlerinde çalışmalarının süresiz olarak yasaklanacağı ifade edilmiştir.²⁷

B. Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi

Taşıyıcı annelik sözleşmesi, çocuk sahibi olmak isteyen ancak biyolojik olarak çocuk sahibi olma imkânı olmayan çiftin biyolojik olarak hamile kalma ve çocuk doğurma imkânı olan bir kadınla, çocuğu karnında taşıması ve doğurduktan sonra gönüllü ebeveynlerine teslim edeceğine ilişkin yapmış oldukları sözleşmedir.²⁸ Taşıyıcı annelik sözleşmesinin tarafları, çocuk sahibi olmak isteyen gönüllü ebeveynler ile çocuğu karnında taşıyan ve doğumdan sonra gönüllü ebeveynlere teslim eden taşıyıcı annedir. Taşıyıcı annenin kocası sözleşmeye taraf

²⁵ Ungan Çalışkan, s. 502. Yasan Tepetaş, s. 1222. Keskin, s. 1999. İltaş, s. 1030. Dindar, s. 17. Nomer, s. 547. Kırkbeşoğlu, s. 75. Turgut, s. 27. Şensöz Malkoç, s. 15. Erol, s. 122 – 123. Şimşek, s. 40. Çam, s. 158. Turgut / Işık, s. 223. Özcan, s. 106. Ergüneş, s. 170. Gönenç Fulya İlçin, “Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm”, 2016, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı, C. I, C. 22, S. 3*, s. 1181. Hakeri, s. 87. Işık Özcan/ Sert/ Gönenç, s. 146. Şıpka, s. 3. Tüzün Arpacıoğlu, s. 15.

²⁶ Zengin, s. 56; Ungan Çalışkan, s. 502. Savaş, s. 20. Şensöz Malkoç, s. 16. Gönenç, s. 1181. Tüzün Arpacıoğlu, s. 16.

²⁷ Savaş, s. 21. Ergüneş, s. 175 – 176. Şıpka, s. 3.

²⁸ Turgut, s. 77. Turgut / Işık, s. 223. Kuş / Özbek Güven, s. 128. Erol, s. 115.

olmasa da Yılmaz'ında ifade ettiği üzere doğacak çocuk üzerinde istem sahibi çiftin soybağı kurabilmesi için gerekli olan her türlü adımı atmayı taahhüt etmektedir.²⁹ Taşıyıcı annelik sözleşmesi, iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Eğer taraflar sözleşmede bir bedel (ivaz) belirlemediyse ve taşıyıcı anne fedakârlık esasına dayalı olarak bu sözleşmeyi yapıyorsa, eksik iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme söz konusu olur.

Bu durumda, gönüllü ebeveynlerin, taşıyıcı annenin makul giderlerini (hamilelikle ilgili tıbbi masraflar, kazanç kaybı, sigorta giderleri ve yasal masraflar) karşılaması, sözleşmeyi tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme haline getirmez. Ancak, sözleşmede taşıyıcı annenin hamilelik sürecinde karşılaştacağı masraflar dışında ayrıca bir bedel belirlenmişse, bu durumda tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme söz konusu olur. Sözleşmede bedel kararlaştırılmamış olsa dahi, her iki tarafın asli ve yan yükümlülükleri bulunmaktadır. Taşıyıcı annenin asli yükümlülüğü, yapay döllemeye rıza göstermek ve doğumdan sonra çocuğu teslim etmektir. Yan yükümlülük olarak ise hem kendi sağlığına hem de çocuğun sağlığına özen göstermekle sorumludur.

Gönüllü ebeveynler ise, taşıyıcı annenin asli yükümlülüğünün karşılığı olarak, taraflarca sözleşmede kararlaştırılması durumunda ona belirli bir ücret ödemekle yükümlüdürler. Erol'a göre, ücretin ödenmemesi durumunda taşıyıcı annenin çocuğu teslim etmekten kaçınabileceği, hatta hapis hakkı dahi doğabileceği ifade edilmiştir. Ücret ödeme yükümlülüğü olmasa bile, gönüllü ebeveynler taşıyıcı annenin sözleşmeden kaynaklanan masraflarını ödemekle, çocuk doğduktan sonra çocuğu taşıyıcı anneden teslim almakla yükümlüdürler.

Kanun koyucu TBK m. 27'de kanunun emredici hükümlerine, kişilik haklarına ve kamu düzenine aykırı sözleşmelerin kesin hükümsüz olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Yukarıda izah ettiğimiz üzere kanun koyucu, 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'da ve Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik'te taşıyıcı annelik uygulamasını yasakladığı için mevcut hukuk düzenine göre

²⁹ Yılmaz, s. 55.

³⁰ Hakeri, Tıp Hukuku, s. 957. Erol, s. 120.

taşıyıcı annelik sözleşmesi kesin hükümsüz olur.³¹ Ayrıca doktrindeki bazı görüşlerde, taşıyıcı annelik sözleşmesi ODNK ve ÜYTY hükümlerince yasaklanmış olduğundan sözleşmede belirlenen yükümlülüklerin yerine getirilmesinin mümkün olamayacağını bundan dolayı başlangıçtan itibaren imkânsız olacağı ifade edilmiştir.³² Ancak sözleşmenin gelecekte kanun koyucu tarafından düzenlenmesi ihtimaline ilişkin taşıyıcı annelik sözleşmesinin mahiyeti itibari ile nasıl düzenleneceği, hangi sözleşme hükümleri ile kıyasen uygulanabilir olduğu, sözleşmenin şeklen nasıl düzenlenmesi gerektiği doktrindeki diğer görüşler de dikkate alınarak tarafımızca inceleme gereği görülmüştür.

Doktrinde bir görüşe göre taşıyıcı annelik sözleşmesi; soybağı, velayet gibi aile hukukuna ait unsurların baskın olduğu, aile hukukuna ait bir sözleşmedir.³³ Ancak kanaatimizce sözleşmenin yapılmasındaki temel amaç çocuğu taşımak ve gönüllü ebeveyn yerine hamilelik sürecini yerine getirmek ve çocuk doğduğunda gönüllü ebeveyne teslim etmek olduğundan taşıyıcı anne, sonuç taahhüdünde bulunmamaktadır. Gerçekten de sözleşme, temel olarak vekalet sözleşmesi unsurlarını taşıyan borçlar hukukuna özgü bir sözleşmedir.³⁴ Bundan dolayı taşıyıcı anne çocuğun sıhhatli doğmasını taahhüt etmemektedir. Çocuğun sıhhatli doğmaması, örneğin Down Sendromlu doğmasından taşıyıcı anne mesul değildir.³⁵ Vekalet sözleşmesi hükümleri gereği taşıyıcı anne, sadece özen ve sadakat yükümlülüklerinden mesul olur.

Taşıyıcı annelik sözleşmesinde, annenin belirli bedel karşılığı taşıyıcı annelik yapması durumunda, annenin rahmi maddi bir bedel karşılığında başka bir kişi tarafından kullanılmış olacaktır.³⁶ Bu durum,

³¹ İltaş, s. 1033. Nomer, s. 569. Turgut, s. 77. Hakeri, s. 88. Şıpka, s. 3. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 69 – 70.

³² Kırkbeşoğlu, s. 73. İltaş, s. 1034. Parlak Boru, s. 100. Kuş /Özbek Güven, s. 128.

³³ Erol, s. 119. Ateş Bilge, Soybağı ve Soybağı Alanında Oluşabilecek Hukuksal Problemler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 163. Turgut, s. 112.

³⁴ Yılmaz, s. 153 – 154; Şensoz Malkoc, Taşıyıcı Annelik, s. 25. Turkmen, s. 142. Erol, s. 119.

³⁵ Hakeri: “Çocuğun özürlü doğması halinde genetik ebeveynin çocuğu almak istememesi halinde ortaya çıkabilir. Bu durumda taşıyıcı anne kanunun kendisinin kabul ettiği özürlü bir çocuğa bakmak durumunda kalacaktır.” Hakeri, Tıp Hukuku, s. 959.

³⁶ Dindar, s. 15. Kırkbeşoğlu, s. 72. Şensoz Malkoç, s. 17. Özcan, s. 109.

TBK m. 27'ye göre kişilik haklarına aykırı sayılır. İnsan vücudunun ya da vücuda ait organların maddi karşılıkla kullanılmasının, ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olduğu kabul edilmektedir.³⁷ Bu nedenle İngiltere ve ABD'nin bazı eyaletlerinde, taşıyıcı annelik sözleşmesinin ivaz karşılığı yapılması yasaklanmıştır.³⁸ Taşıyıcı annelik sözleşmesinin ivaz karşılığı düzenlenmesi hukuka ve kişilik haklarına aykırı olduğundan, bu sözleşmeye satım sözleşmesi hükümlerinin kıyasen uygulanması mümkün değildir.³⁹

Doktrinde bazı görüşler, taşıyıcı annelik sözleşmesinde belirli bir bedel öngörülmesi durumunda, özellikle taşıyıcı annenin çocuğun genetik annesi olmaması, sadece biyolojik olarak annesi olması halinde kira sözleşmesi hükümlerinin kıyasen uygulanabileceğini savunmaktadır.⁴⁰ Ancak bir insan organının kiralanması ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olduğundan, kira sözleşmesi hükümlerinin kıyasen uygulanması da mümkün değildir.

Doktrinde ayrıca, eser sözleşmesi hükümlerinin de taşıyıcı annelik sözleşmesine, özellikle taşıyıcı annenin genetik anne olduğu durumlarda kıyasen uygulanabileceği ifade edilmiştir.⁴¹ Hatta çocuğun sakat doğması veya sağlıklı doğmaması durumunda taşıyıcı annenin ayıplı ifadan sorumlu olabileceği belirtilmiştir. Ancak taşıyıcı anne, tıbbi nedenlerle doğum yapamayan ya da hamilelik sürecini sağlıklı bir şekilde sürdüremeyen bir kadın yerine bu süreci üstlenen ve çocuğu dünyaya getiren kişidir. Bu nedenle, çocuğun sakat doğması veya sağlıklı doğmamasından taşıyıcı annenin sorumlu tutulamayacağı kanaatindeyiz. Taşıyıcı annenin sözleşmede üstlendiği yükümlülükler dikkate alındığında, eser sözleşmesi hükümlerinin kıyasen uygulanması da mümkün değildir.

Kanaatimizce, taşıyıcı annelik sözleşmesi mahiyeti itibarıyla kanunda düzenlenen isimli (tipik) sözleşmelere (vekalet, eser, kira) ait

³⁷ Zengin, s. 60. Dindar, s. 15. Kırkbeşoğlu, s. 72. Turgut, s. 77. Özcan, s. 109. Ergüneş, s. 175. Erol, s. 120.

³⁸ Dindar, s. 16. Nomer, s. 570. Kırkbeşoğlu, s. 71. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44. Dülger, s. 9. Kuş /Özbek Güven, s. 128. Erol, s. 121 – 122.

³⁹ Zengin, s. 66- 67. Yılmaz, s. 149.

⁴⁰ Zengin, s. 66. Yılmaz, s. 155. Sümer, s. 3.

⁴¹ Yurdakul Cem, Yapay Döllenme, s. 7. Yılmaz, s. 153 – 154.

unsurları kısmen barındıran, fakat bu unsurları kanun koyucunun öngörmediği şekilde bir araya getiren ve kanunda düzenlenmiş sözleşmelerden tamamen farklı, çocuk taşıma gibi yükümlülükleri içeren bir Sui Generis (kendine özgü) sözleşmedir.⁴²

TBK'da genel kural olarak şekil serbestisi vardır. Ancak kanun koyucu, istisnai durumlarda yazılı veya resmi şekil şartı öngörmüştür. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, kanunda şekil şartı istisnai olarak düzenlenen sözleşmelerden biri olmadığından, bu sözleşmede şekil serbestisi geçerlidir.⁴³ Ancak Avrupa Konseyi'nin İnsanlarda Yapay Dölllenme Hakkında Tavsiye Kararı'na göre, taşıyıcı annelik sözleşmesinin yazılı yapılması gerekmektedir.⁴⁴ Kanaatimizce de çocuğun üstün yararının korunması ve taraflar açısından ispat kolaylığı sağlanması amacıyla bu sözleşmenin yazılı olarak yapılması gerekir.

TMK m. 23'e göre, hiç kimse hak ve fiil ehliyetinden kısmen de olsa vazgeçemez. Doktrinindeki bazı görüşlere göre, taşıyıcı annenin doğacak çocuk üzerinde sahip olabileceği haklardan, taşıyıcı annelik sözleşmesi ile önceden vazgeçmesi veya bu konuda taahhütte bulunması, TMK m. 23 hükmüne aykırıdır.⁴⁵ Nitekim Nomer, taşıyıcı annenin çocuk üzerindeki hak ve fiil ehliyetinden sözleşme aracılığıyla vazgeçmesinin ahlaka aykırı olduğunu, bu nedenle yapılan sözleşmenin geçersiz sayılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁶ Ayrıca Nomer, insanların kendi amaçları doğrultusunda başkalarının vücudunu kullanmalarının, annenin hamilelik sürecinde çocukla kurduğu biyolojik ve ruhsal bağın göz ardı edilmesine yol açtığını ve bunun insan onurunu zede-

⁴² Zengin, s. 66 – 67; Yılmaz, s. 155. Dindar, s. 15. Şensöz Malkoç, s. 24. Keser, s. 310. Erol, s. 118. Savaş, taşıyıcı annelik sözleşmesinin ivazlı olması halinde satım sözleşmesine, ivazsız olması durumunda bağışlama sözleşmesine, sözleşmenin tarafları arasında var olan ilişkinin özen sorumluluğu doğurması dolayısıyla vekalet sözleşmesine ve son olarak ücret karşılığı özen sorumluluğu içinde eser ortaya çıkarması sebebiyle eser sözleşmesine benzemekte olduğu dolayısıyla taşıyıcı annelik sözleşmesini vekalet sözleşmesini de içinde barındıracak şekilde bir aile hukukuna sui generis sözleşme olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Savaş, s. 50.

⁴³ Şensöz Malkoç, s. 26.

⁴⁴ Dindar, s. 15. Erol, s.118.

⁴⁵ İltaş, s. 1033. Kırkbeşoğlu, s. 73 – 74. Turgut, s. 78. Turgut /Işık, s. 224. Özcan, s. 109. Ürem, s. 98. Hakeri, s. 88. Sümer, s. 9. Hakeri, Tıp Hukuku, s. 957 – 958.

⁴⁶ Nomer, s. 569.

leyici bir durum olduğunu belirtmiştir.⁴⁷ Bununla birlikte yazar, taşıyıcı annelik yoluna tıbbi gerekçelerle başvurulmuşsa ve sözleşmede ücret öngörülmemiş, fedakârlık unsuru baskınsa, bu durumda taşıyıcı annelik sözleşmesinin ahlaka aykırı olmayabileceğini de dile getirmiştir.⁴⁸ Kırkbeşoğlu ise Nomer'in bu görüşünü eleştirmiş, taşıyıcı annelik sözleşmesinin her durumda ahlaka aykırı olduğunu ve hangi amaçla yapılırsa yapılsın geçersiz sayılması gerektiğini savunmuştur.⁴⁹

Kanaatimizce, taşıyıcı annelik, tıbben gerekli tüm yöntemlere başvurulmasına rağmen olumlu bir sonuç alınamaması durumunda en son başvurulacak bir yöntemdir. Ayrıca bu sürecin ücret karşılığı yapılmaması ve tıbbi zorunluluk nedeniyle gönüllü bir taşıyıcı anne tarafından gerçekleştirilmesi halinde, kişilik haklarına ve ahlaka aykırılık teşkil etmeyecektir.⁵⁰

TBK'nın 81. maddesinde hukuka ve ahlaka aykırı bir sonucun gerçekleşmesi amacıyla verilen şeyin geri istenemeyeceği düzenlenmiştir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, ODNK ve ÜYTY hükümlerince taşıyıcı annelik yasaklandığı ve hukuka aykırı olduğundan, taşıyıcı annenin sözleşmeye aykırı olarak çocuğu teslim etmemesi durumunda, gönüllü ebeveynler aynen ifa davası açamaz. Hatta aynen ifa ile telafi edilemeyen durumlar için tazminat davası açılması durumunda mahkeme aynen tazmine karar verse dahi, günümüz hukuk sistemi çerçevesinde bu kararın uygulanması mümkün değildir. Ayrıca mevcut kanunlar uyarınca taşıyıcı annelik açıkça yasaklandığından, bu konuyu içeren sözleşmeler de hukuken geçersiz sayılır. Bu durumda hukuka aykırı sözleşmelerden doğan alacaklar eksik borç kapsamında değerlendirilecektir.⁵¹ Dolayısıyla gönüllü ebeveynler taşıyıcı anneye karşı ifa

⁴⁷ Nomer, s. 569.

⁴⁸ Nomer, s. 570 vd. Turgut, s. 78. Ürem, s. 98.

⁴⁹ Yazara göre taşıyıcı annelik durumunda gönüllü ebeveynlerin çocuk sahibi olmak istemeleri ahlaka ve hukuka aykırılık teşkil etmeyeceğini, taşıyıcı annelik sözleşmesi ile doğuran kadının üzerindeki tüm annelik haklarından ivaz karşılığı olsun ya da olmasın vazgeçeceğine ilişkin sözleşme her halükârda ahlaka aykırılık teşkil edeceğini ifade etmiştir. Bkz. Kırkbeşoğlu, s. 73. Turgut, s. 78.

⁵⁰ Ungan Çalışkan, s. 506. Nomer, s. 545. Dindar, s. 18. Unver, s. 291. Savaş, s. 59. İltaş, s. 1046. Erol: "Kanaatimce şayet bir annenin rahmi çocuğu taşımasına uygun değilse sadece evli çiftlerin üreme hücreleri kullanılarak taşıyıcı annelik sözleşmesine izin verilebilir." Bkz. Erol, s. 123.

⁵¹ Turgut, s. 79.

davası açamaz. Bu kapsamda taşıyıcı annenin sözleşme gereği ivaz almış olması durumunda, TBK m. 81 uyarınca hukuka ve ahlaka aykırı olarak verilen şey geri istenemeyeceğinden, sözleşmede kararlaştırılan ücret sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre de talep edilemez.⁵²

Bununla birlikte, sözleşmenin tarafları TBK m. 179 ve devamı hükümlerine göre, sözleşmenin icrasının temini amacıyla cezai şart kararlaştırmak isteyebilirler. Ancak, cebren icrası mümkün olmayan ve kanunen yasaklanmış bir sözleşmede, taraflar, sözleşmenin hiç ya da gereği gibi ifa edilmemesi durumunda cezai şarta ilişkin bir hüküm koymuşlarsa, TBK m. 182 hükmü gereğince cezai şartın ifası istenemez. Taraflarca aksi kararlaştırılmadıkça, borçlunun bu sebeplerden dolayı sorumlu tutulması söz konusu değildir.⁵³

C. Soybağı Açısından Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi

TMK m. 282'ye göre, çocuk ile ana arasındaki soybağı doğumla kurulur.⁵⁴ Çocuk ile baba arasındaki soybağı ise, ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulur. TMK, Roma hukukundan gelen "*Mater semper certa est*" (Anne her zaman bellidir) kuralına dayanarak çocuğu doğuran kadının annesi olduğunu kabul eder.⁵⁵ Bu nedenle taşıyıcı anne, genetik anne olup olmamasına bakılmaksızın çocuğun

⁵² Turgut, s. 79. Ungan Çalışkan, s. 501. Doktrinde başka bir görüşe göre Türk Borçlar Kanunu'na göre taşıyıcı annelik sözleşmesinin konusu hukuka ve ahlaka aykırı olduğundan geçersiz sayılmalıdır. Normalde hukuka ve ahlaka aykırı amaçla verilen ivazın iadesinin söz konusu olamayacağının eksik borç konusu teşkil edeceğini ancak taşıyıcı annelik sözleşmesinde taraflar, hukuka ve ahlaka aykırı amacı gerçekleştirmek bilincinde olmadan ivaz verilmesini kararlaştırdıklarından verilen ivazın sözleşmenin geçersiz olmasından dolayı iadesi söz konusu olacağını eksik borç konusu oluşturmayacağını ve taşıyıcı annenin çocuğun doğumundan sonra çocuğu teslim etmemesi halinde aldığı ivazı geri vermek zorunda olduğunu ifade etmişlerdir. Bkz: Kırkbeşoğlu, s. 76. Serozan, s. 167. Şıpka Şükran, Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukuki Sorunlar, <http://www.turkhukusitesi.com/>; İltaş, s. 1032. Özcan, s. 109.

⁵³ Yılmaz, s. 152 – 153.

⁵⁴ Keskin, s. 2008. Dindar, s. 19. Şıpka, s. 2.

⁵⁵ Ungan Çalışkan, s. 500. Savaş, s. 37. Yasan Tepetaş, s. 1222. Dindar, s. 19. Çam, s. 160. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44. Hakeri, s. 88. Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 5. Metin, s. 42 – 43. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 72. Nomer, s. 566. Turan, s. 1660. Çam, s. 163. Şıpka, s. 2.

annesi sayılır.⁵⁶ Soybağına ilişkin hükümler emredici nitelikte olduğundan, bu duruma aykırı sözleşmeler yapılamaz.⁵⁷

Türk Hukuk Sistemi'nde taşıyıcı annelik sözleşmesi yasaklanmıştır. Ancak bu yolla bir çocuk dünyaya gelirse, gönüllü ebeveynlerle çocuk arasında soybağının doğumla kurulması mümkün değildir. Doktrinde bu durum, genetik anne ile biyolojik annenin aynı kişi olup olmamasına göre farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Taşıyıcı annenin çocuğun sadece biyolojik annesi olması halinde, taşıyıcı anne doğumla birlikte anne sayılır, ancak soybağının tespiti davasıyla gerçek annenin (genetik anne) belirlenmesi mümkündür.⁵⁸ Genetik bağa öncelik tanıyan Nomer, taşıyıcı annenin soybağını reddetmesinin hakkın kötüye kullanılması olmadığını savunur.⁵⁹ Taşıyıcı annenin hem biyolojik hem de genetik anne olduğu durumda ise gönüllü anne ile çocuk arasında soybağı yalnızca birlikte evlat edinme ilişkisi ile kurulabilir.⁶⁰

Ayrıca Nomer'e göre, yumurta bağışısı durumunda genetik annenin ebeveynlik iddiasında bulunması mümkün değildir. Çünkü Nomer, genetik annenin en baştan itibaren çocuk üzerinde ebeveyn olma iradesinin bulunmadığını ifade etmiştir.⁶¹ Kırkbeşoğlu ise, Nomer'in genetik bağa öncelik tanıyan ve tarafların iradelerine dayanan bu görüşünün uygulamada çelişkilere yol açacağını savunur.⁶² Kırkbeşoğlu'na göre, doğuran kadının anne sayılması gerekmektedir. Ayrıca, Kırkbeşoğlu, TMK'nın 282. maddesinin kesin karine teşkil etmesi nedeniyle, taşıyıcı annelikte gönüllü ebeveynin kendi yumurtalarını kullanmış olsa dahi çocukla soybağını ancak evlat edinme yoluyla kurabileceğini savunmaktadır.⁶³

Hatemi'ye göre, genetik anne ile biyolojik annenin farklı kişiler olması durumunda, doğuran kadın anne olarak kalmalıdır. Ancak

⁵⁶ Ungan Çalışkan, s. 500. Savaş, s. 37. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44. Ergüneş, s. 173 - 174. Keser, s. 311.

⁵⁷ Kırkbeşoğlu, s. 74. Nomer, s. 571. Turgut, s. 99.

⁵⁸ Nomer, s. 571. Dindar, s. 19. Kırkbeşoğlu, s. 79. Turgut, s. 101. Turan, s. 1660. Çam, s. 167. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44.

⁵⁹ Nomer, s. 571. Turan, s. 1660. Çam, s. 164. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44.

⁶⁰ Nomer, s. 574. Kırkbeşoğlu, s. 77- 78. Dindar, s. 19. Turgut, s. 100.

⁶¹ Nomer, s. 572 - 573. Turgut, s. 101.

⁶² Kırkbeşoğlu, s. 80. Turgut, s. 101.

⁶³ Kırkbeşoğlu, s. 79 - 80. Dindar, s. 20. Turgut, s. 102

mirasçılık ve evlenme yasağı gibi hakların her iki anne açısından da geçerli olması gerektiğini belirtir.⁶⁴ Bununla birlikte, çocuğun hangi kadına teslim edileceğine hâkimin karar vermesi gerektiğini savunur.⁶⁵ Genetik ve biyolojik anneler arasında çocuğun soybağına dair bir uyumsuzluk çıktığında ise biyolojik annenin çocuğun annesi olması gerektiğini ifade eder.⁶⁶

Kanaatimizce, bu görüşü çocuğun üstün menfaati açısından desteklese de Nomer'in de belirttiği üzere taşıyıcı annelik nedeniyle hukuken "*çifte annelik*" ya da "*bölünmüş annelik*" oluşturulması, çocuğun üstün menfaati açısından sağlıklı olmayacaktır.⁶⁷ Her durumda, çocuğun üstün menfaati gereği, hukuken tek bir annesi olmalıdır.

Serozan'a göre, anne ile çocuk göbek bağı ile bağlandığından, çocuk genetik annesine değil, biyolojik annesine ait olmalıdır. Taşıyıcı anne, çocuğu karnında taşıdığı için çocuk biyolojik annesine bağlanmaktadır.⁶⁸ Bu nedenle, Serozan, taşıyıcı anneye soybağını reddetme imkânı tanımamıştır. Soybağını reddetmesi durumunda, velayetin gönüllü anneye geçmesiyle birçok sorunun doğacağını ileri sürmüştür.⁶⁹

TMK'ya göre, çocuk ile baba arasında soybağının kurulması, taşıyıcı annenin bekar olup olmamasına göre değişir. TMK m. 282/2'ye göre, çocuk ile baba arasında soybağı, anne ile evlilik, tanıma veya hâkim kararı ile kurulur.⁷⁰ Eğer taşıyıcı anne bekar ise, gönüllü babanın çocuğun soybağına sahip olması için onu tanıması yeterlidir.⁷¹ Böylece, genetik baba çocuğu kolaylıkla tanıyabilir. Ancak, genetik anne ile çocuk arasında soybağının bu şekilde kurulması mümkün değildir. Kırkbeşoğlu'na göre, bu durumda yalnızca istem sahibi evli

⁶⁴ Hüseyin Hatemi, Aile Hukuku (Sınava Hazırlık Kitabı), Filiz Kitapevi, İstanbul 1999, s. 98.

⁶⁵ Hatemi, Aile Hukuku, s. 98.

⁶⁶ Hüseyin Hatemi, Miras Hukuku, Vedat Kitapçılık, 4. Baskı, İstanbul 2004, s. 25.

⁶⁷ Nomer, s. 562.

⁶⁸ Hüseyin Hatemi / Rona Serozan, Aile Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul 1993, s. 287. Kırkbeşoğlu, s. 79. Turgut, s. 102. Turan, s. 1660. Çam, s. 166. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44.

⁶⁹ Serozan, s. 166, 167. Savaş, s. 40. Kırkbeşoğlu, s. 80. Turan, s. 1660. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 44.

⁷⁰ Ungan Çalışkan, s. 500. Savaş, s. 37. Nomer, s. 563. Nomer, s. 579. Keser, s. 312. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 76.

⁷¹ Kırkbeşoğlu, s. 74. Ağaoğlu, s. 476. Ergüneş, s. 173. Ürem, s. 97. Hakeri, s. 89.

çift birlikte evlat edinebilir; çocuk ile genetik anne arasında soybağı kurulmasının başka bir yolu yoktur.⁷² TMK m. 306/3'e göre, eşlerden biri diğer eşin çocuğunu evlat edinmek istiyorsa, evlat edinen eşin en az iki yıldır evli olması veya otuz yaşını doldurmuş olması gerekir. Dolayısıyla, taşıyıcı annenin bekar olması durumunda, çocuk ile baba arasında soybağı tanıma yoluyla; anne ile ise evlat edinme yoluyla kurulur. Ancak, taşıyıcı annenin evli olması durumunda babalık karinesi devreye girer. TMK m. 285/1'e göre, evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden itibaren üç yüz gün içinde doğan çocuğun babası kocadır.⁷³ Bu durumda, taşıyıcı annenin evli olması halinde doğan çocuk, doğrudan taşıyıcı annenin kocasının soybağına bağlanacaktır.⁷⁴

Soybağının reddi davasını daha önce yalnızca TMK m. 286'ya göre ya koca ya da çocuk açabilirdi. Eğer dava koca tarafından açılırsa, davalı anne ve çocuk olur. Çocuk tarafından açılması durumunda ise davalı, anne ve kocadır. Koca tarafından babalık karinesi çürütülmediği sürece, çocuğun başka bir erkek tarafından tanınması mümkün değildi.⁷⁵ Bu nedenle, soybağını üzerine almak isteyen genetik baba, TMK m. 286'ya göre kocaya karşı soybağının reddi davası açamazdı. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 26/7/2023 tarihli ve E.:2023/37; K.:2023/140 sayılı kararı ile TMK m. 286/1 hükmü iptal edilmiştir. Bu kararla genetik bağı daha fazla önem verilmiş ve üçüncü bir kişi, çocuk ile genetik bağı ispat etmesi durumunda babalık karinesi çürütülebilir hale gelmiştir. Böylece, genetik baba dava açma hakkı kazanmıştır.⁷⁶

Netice itibarıyla yukarıda da birçok kez ifade edildiği gibi, Türk mevzuatına göre taşıyıcı annelik uygulaması yasak olmasına rağmen, bu yöntemle dünyaya gelen çocuk ile gönüllü ebeveynler arasında soybağı kurulması kanaatimizce, genetik anne ve baba için en uygun yol TMK m. 282 kapsamında evlat edinme yoluyla gerçekleşebilir. Ancak, TMK m. 305'e göre, bir küçüğün evlat edinilmesi, evlat edinen kişinin çocuğa en az bir yıl boyunca bakmış ve onu eğitmiş olması koşuluna

⁷² Kırkbeoğlu, s.78. Turgut, s. 100. Ağaoğlu, s. 476.

⁷³ Nomer, s. 567. Çam, s. 166. Özcan, s. 105. Ergüneş, s. 172. Tüzün Arpacioğlu, s. 18. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 76.

⁷⁴ Savaş, s. 38. Dindar, s. 20. Çam, s. 166. Ergüneş, s. 173. Keser, s. 312.

⁷⁵ Yılmaz, s. 128.

⁷⁶ Kayaalp Abdullah Emre, Türk Hukukunda Soybağı ve Soybağının Reddi, Yetkin Yayınları, 2023, s. 114 – 115.

bağlıdır. Dolayısıyla, taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuğun hemen evlat edinilmesi mümkün değildir.

D. Miras Hukuku Bakımından Taşıyıcı Annelik

Günümüz Türk Kanunlarına göre, taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuk, genetik ebeveynlerine değil, biyolojik annesinin soybağına bağlı olacak ve bu nedenle biyolojik annesinin mirasçısı olacaktır. Bu durum, taşıyıcı annenin diğer mirasçıları açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, taşıyıcı annelik uygulamasıyla doğan çocuk, TMK kapsamında genetik ebeveynleriyle ancak evlat edinme yoluyla bağ kurabilecektir.⁷⁷ Bu durumda, çocuk sadece kendisini evlat edinen ebeveyninden mirasçı olacak; genetik anne ve babasının üst soyundan ise mirasçı olamayacaktır. Bu da çocuk açısından birtakım dezavantajlar yaratacaktır.⁷⁸

Doktrinde, bu olumsuz sonuçların önüne geçmek için, taşıyıcı annelikle doğan çocuğun genetik ailesi tarafından tanınmasına olanak sağlanması gerektiği savunulmaktadır. Miras hukuku açısından çocuğun, genetik ailesiyle soybağı kurabilmesine imkân sağlanmalıdır.⁷⁹ Bu varsayımların gerçekleşmemesi için, taşıyıcı annelik yöntemiyle doğan çocuğun aile ve miras hukukunun temelini oluşturan soybağının genetik ailesiyle sağlanması, çocuğun kişilik hakkının korunması açısından önemlidir.

III. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Taşıyıcı annelik, yukarıda açıkladığımız üzere, ODNK ve ÜYTY hükümlerine göre yasaklanmıştır. Bu nedenle, mevcut kanunlara göre yapılan taşıyıcı annelik sözleşmesi kesin olarak hükümsüzdür. Ayrıca, daha önce açıkladığımız gibi, doktrinde taşıyıcı annenin sözleşme gereği doğacak çocuk üzerindeki haklarından vazgeçmesinin mümkün olmadığı ve taşıyıcı annelik sözleşmesinin ahlaka ve kişilik haklarına aykırılık teşkil ettiği yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu hususlara

⁷⁷ Yılmaz, s. 131.

⁷⁸ Savaş, s. 46.

⁷⁹ Nazlı Hilal Çelik, "Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu", *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, 2017, C. 9, S. 21, s. 5.

rağmen, taşıyıcı annelik sonucunda Türkiye’de bir çocuğun doğması durumunda, çocuğun gönüllü ebeveynleri ile soybağı ancak evlat edinme yoluyla kurulabilir; bu da oldukça zahmetli bir süreçtir.

Türkiye’de olduğu gibi, Fransa dahil birçok ülke taşıyıcı annelik sözleşmesine izin vermemektedir. Ancak bu yasaklar, ülkelerin vatandaşlarının başka bir ülkede taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olmalarını engelleyememektedir. Bu durum, başka bir ülkeden alınan doğum belgesinin vatandaşlık bağı bulunan ülke tarafından geçerli sayılmamasına ve sınır aşan taşıyıcı annelik sorununun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. 2014 yılında karara bağlanan “*Mennesson*”⁸⁰ ve “*Labassee*”⁸¹ davaları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde (AİHM) görülen sınır aşan taşıyıcı anneliğe ilişkin ilk davalardır.

Mennesson davasında, başka bir ülkede taşıyıcı annelik yoluyla doğan bir çocuk için Fransız devleti, o ülkede düzenlenen doğum belgesini Fransız Medeni Kanunu’na göre geçersiz saydığı için çocuğa doğum belgesi vermemiştir. Fransız Yüksek Mahkemesi de aynı gerekçeyle, istem sahibi aile ile soybağı kurulamayacağına, ancak çocuğun, taşıyıcı annenin doğum yaptığı ülkede düzenlenen doğum belgesi geçerli olmak kaydıyla, istem sahibi aileyle birlikte Fransa’da yaşamasına bir engel bulunmadığına karar vermiştir. Aile, Fransız Yüksek Mahkemesi’nin bu kararına itiraz ederek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuştur. AİHM, çocuğun fiilen Fransa’da istem sahibi aile ile yaşamasının yeterli olmadığına; çocuğun, istem sahibi baba ile mevcut biyolojik bağından kaynaklanan Fransız toplumuna aidiyet duygusunun zedelenmemesi gerektiğine karar vermiştir. Mahkeme, biyolojik bağın kişiliğin gelişiminde büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulayarak, çocuğun özel hayatındaki belirsizliklerin giderilmesi gerektiğini ve bu durumun, Avrupa İnsan Hakları

⁸⁰ Tekdoğan Bahçivancı, s. 753. CASE OF MENNESSON v. FRANCE, 26/06/2014, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22Menesson%20c.%20France,%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-153369%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22Menesson%20c.%20France,%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-153369%22]}); Ağaoğlu, s. 470; Gölcüklü, İlyas, “Milletlerarası Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi”, 2021, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, s. 842.

⁸¹ Tekdoğan Bahçivancı, s. 753; CASE OF LABASSEE v. FRANCE, 26/06/2014, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22Labassee%20c.%20France,%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-149046%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22Labassee%20c.%20France,%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-149046%22]}); Ağaoğlu, s. 470. Gölcüklü, s. 842.

Sözleşmesi'nin (AİHS) 8. maddesinde düzenlenen özel hayatın ihlali anlamına geldiğine hükmetmiştir.⁸²

Karardan da anlaşıldığı üzere, AİHM içtihatları, taşıyıcı annelik uygulaması sonucu doğan çocuğun üstün menfaatinin, ülkelerin iç hukuklarında taşıyıcı anneliği yasaklayan hükümlerin korunmasını amaçladığı değerlerden üstün tutmuş ve istem sahibi aile lehine karar vermiştir.⁸³ Gerçekten de taşıyıcı annelik sözleşmesinin doğrudan yasaklanması, taşıyıcı annelik yönteminin uygulanmasına engel olmamaktadır.⁸⁴ Modern dünyada birçok ülkede taşıyıcı annelik sözleşmesine izin verilmekte ve insanlar bu yolla çocuk sahibi olabilmektedir.⁸⁵ Bu durum, sınır aşan taşıyıcı annelik sorununa yol açmaktadır. Yukarıda açıklanan nedenlerle, taşıyıcı annelik sözleşmesi hukuka ve ahlaka uygun olarak, tıbbi gereksinimlerden kaynaklanan zorunluluklar göz önünde bulundurularak, kanun koyucu tarafından belirli kriterlere bağlanarak düzenlenmelidir.⁸⁶

Taşıyıcı annelik sözleşmesi kanun koyucu tarafından kriterlere bağlanırken, kanaatimizce, sözleşmenin tarafı olan istem sahibi çiftin, TMK ve ilgili yasalarda öngörülen hükümlere uygun şekilde evli olması gerekmektedir. Gerçekten de TMK'ya göre, evli çiftlerin doğal yollarla çocuk sahibi olamaması ve taşıyıcı annelik dışındaki yapay üreme yöntemlerini denemiş olması şarttır. İstem sahibi çiftin mevcut doğal ya da yapay üreme yöntemlerini denediği, tıbben doğrulanmalı ve bu durum tıbbi bir raporla desteklenmelidir.⁸⁷ Tüm alternatif üreme yöntemleri tükendikten sonra taşıyıcı annelik yöntemine başvurulmasının önü açılmalıdır.⁸⁸

Geleneksel taşıyıcı annelikten farklı olarak, yalnızca fedakârlık unsuruna dayanan ve ücret karşılığı olmayan “*Gestasyonel Taşıyıcı*

⁸² Tekdoğan Bahçivancı, s. 753 – 754; CASE OF MENNESSON v. FRANCE, 65192/11, 26/06/2014, [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:\[%22Menesson%20c.%20France,%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-153369%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22fulltext%22:[%22Menesson%20c.%20France,%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-153369%22]}); İLTAŞ, s. 1239; Ağa-oğlu, s. 470. Gölcüklü, s. 842.

⁸³ Yasan Tepetaş, s. 1252. Turan, s. 1660.

⁸⁴ Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 2.

⁸⁵ Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 2.

⁸⁶ Ürem, s. 98.

⁸⁷ Hakeri, Taşıyıcı Annelik E Kitap, s. 27.

⁸⁸ Kırkbeşoğlu, s. 72.

*Annelik*⁸⁹ yöntemi uygulanmalıdır.⁹⁰ Bu yöntemle, taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bir bağ bulunmamalıdır. Taşıyıcı annelik sözleşmesi yapılırken, eğer taşıyıcı anne evli ise kocasının yazılı izni alınmalıdır. Sözleşmede ücret belirlenmemeli, taşıyıcı annenin fedakârlık unsuru ön planda olmalıdır.⁹¹ İstem sahibi çift, sözleşme gereği yalnızca taşıyıcı annenin hamilelik nedeniyle yaptığı masrafları ve çalışmamasından kaynaklı ücret kayıplarını karşılamalıdır.⁹² Bu makul masrafların dışında, sözleşmede başka bir ivaz belirlenmemelidir.⁹³ Böyle bir sözleşmede, tarafların ahlaka ve kişilik haklarına aykırı bir amaçla hareket ettikleri söylenemez.⁹⁴ Zira üreme hakkı temel bir insan hakkıdır ve biyolojik sebeplerle doğal ya da yasalarca kabul edilen yöntemlerle çocuk sahibi olamayan çiftlerin, gelişen teknolojiyle birlikte taşıyıcı annelik yöntemlerini kullanarak çocuk sahibi olmalarının engellenmesi doğru değildir.

TMK’da kabul gören “*Mater semper certa est*” (Anne her zaman bellidir) kuralı, günümüz teknolojiyle bir çocuğun hem biyolojik hem de genetik annesinin farklı olabilmesi durumunu açıklayamamaktadır.⁹⁵ Gelişen teknoloji sayesinde artık bir çocuğun genetik annesi ile biyolojik annesinin farklı olmasına imkân tanınmaktadır.⁹⁶ Ancak mevcut TMK hükümleri, bu gelişmelerin getirdiği imkanlara çözüm sunamamakta ve soybağına ilişkin karmaşık sorunlara yanıt verememektedir. Artık bir kimse, kendisiyle genetik bağı olmayan bir çocuğu dünyaya getirebilmektedir. Ancak mevcut düzenlemelere göre, genetik annesi başka bir kadın da olsa, çocuğu doğuran kadın anne kabul edilmektedir. Bu durum, çocuğun üstün menfaatini zedelemekte ve taşıyıcı anneliğe başvuran istem sahibi aile ile çocuğun soybağının kurulmasını engellemektedir.⁹⁷

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 7. ve 8. maddelerine göre, çocuğun gerçek anne ve babasını öğrenme hakkı bulun-

⁸⁹ Detaylı bilgi için bakınız, I-B-2-a başlığı.

⁹⁰ Hakeri, Taşıyıcı Annelik E Kitap, s. 28.

⁹¹ Ergünes, s. 175. Ürem, s. 98. Hakeri, Taşıyıcı Annelik E Kitap, s. 28.

⁹² Hakeri, Taşıyıcı Annelik E Kitap, s. 28; Savaş, s. 49.

⁹³ Savaş, s. 49.

⁹⁴ Kırkbeşoğlu, s. 72.

⁹⁵ Dindar, s. 20. Turan, s. 1660. Çam, s. 163. Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 5. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 71.

⁹⁶ Şensöz Malkoç, Boşluk, s. 5. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 71.

⁹⁷ Savaş, s. 36.

maktadır.⁹⁸ Taşıyıcı annelik yoluyla doğan bir çocuğun, genetik bağ ile bağlı olduğu annesinin nüfusuna kaydedilme hakkı olmalıdır. Burada çocuğun üstün menfaatine saygı gösterilmeli ve genetik bağ dikkate alınmalıdır.⁹⁹

İslam hukuku açısından taşıyıcı annelik yöntemi tartışılmakta olup bazı görüşler taşıyıcı anneliği sütannelik uygulamasına benzeterek caiz olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁰ Bu görüşü savunanlar, çiftlerin evli olması, akıl baliğ olması ve doğal yollarla çocuk sahibi olamamaları gibi şartları öne sürmektedirler.¹⁰¹ Bununla birlikte, İslam hukuku açısından taşıyıcı anneliğin caiz olduğuna dair görüşler de mevcuttur.¹⁰²

⁹⁸ Yasan Tepetaş, s. 1255. Turan, s. 1660. Tekdoğan Bahçıvancı, s. 752. Madde 7: Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır. Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler. Madde 8: Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler. Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarından veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.

⁹⁹ Dindar, s. 17. Yasan Tepetaş, s. 1256. Turan, s. 1660. Çam, s. 164. Kılıçoğlu Yılmaz, s. 45.

¹⁰⁰ Şimşek Ayşe, "İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları", 2014, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 24, s. 250- 251. Maçın, Hasan; "Taşıyıcı Anneliğin Fıkhi ve Etik İmkânı Üzerine Bir Deneme", 2020, *İslam İlimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 63. Hakeri, s. 84- 85. Ungan Çalışkan, s. 467.

¹⁰¹ Şimşek, İslam, s. 249 – 250.

¹⁰² Diyanet İşleri Başkanlığı Din Yüksek İşleri Kurulu, sütannelik uygulamasında çocuk ile anne arasında genetik bağın bulunmadığını ve aralarındaki ilişkinin sadece süt emme fiili ile sınırlı olduğunu ancak taşıyıcı annelikte çocuk ile taşıyıcı anne arasında gen bağının olması ya da psikolojik olarak anne ile çocuk arasında bir bağın oluştuğunu bu durumun süt emme fiilinin sınırlarının çok ötesinde olduğunu bundan dolayı taşıyıcı annelik yönteminin caiz olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca taşıyıcı anneliğin nesebi karıştıracağını ifade etmiştir. Söz konusu görüş: "Söz konusu görüşlerden birincisi, çocuğun nesebini isabetli bir şekilde yumurta ve sperm sahibi eşlere bağlamaktadır. Ancak, taşıyıcı anneyi hükmî sütanne gibi değerlendirerek çocukla onun sadece mahremiyet ilişkisi bulunduğu, nesep bağının ise söz konusu olmadığı tespitini yapmaktadır. Varılan sonuç isabetli olmakla beraber takip edilen yol, çocukla taşıyıcı anne arasındaki mahremiyeti hükmî sütanneliğe bağlaması açısından sağlıklı değildir. Çünkü her ne kadar süt

Türkiye’de üremeye yardımcı tedavi yöntemlerine ilişkin mevcut düzenlemeler, gelişen teknolojinin sunduğu imkanlar karşısında oldukça yetersiz kalmaktadır. Mevcut hükümler, taşıyıcı annelik ve yapay üreme yöntemlerinin oluşturduğu soybağı gibi birçok mesele-ye çözüm sunamamakta ve yapay üreme yöntemiyle dünyaya gelen çocuğun üstün menfaatini koruyamamaktadır.¹⁰³ Oysa günümüzde taşıyıcı annelik, tıbbi nedenlerle de tercih edilebilmektedir. Özellikle gönüllü annenin taşıyıcı anneliğe başvurmasının nedenleri arasında; kadının rahminin olmaması ya da sonradan alınmış olması, rahmi olsa dahi çocuğu taşıyamayacak durumda olması, böbrek yetmezliği, kalp yetmezliği gibi ciddi hastalıkların varlığı sayılabilir.¹⁰⁴

emzirme ile çocuğu karnında besleme işlemleri bir insan uzvunun sağladığı menfaatin kiralanması noktasında benzeşmekte gibi görünseler de gerçekte, bunların birbirine benzetilmesi kıyas maalfârik olur. Çünkü süt annelik (radâ') konusu Kur'an ve Sünnetle meşru kılınmış iken (Talak 65/6; Nisa 4/23; Ebû Dâvûd, Nihâ, 7) taşıyıcı annelik ise rahmin haramlığı (Mü'minûn 23/5; Nûr 24/30; Ahzab 33/35) ve neslin korunması genel ilkelerine aykırılığı sebebiyle meşru değildir. Oysa aynı sonuca hükmî sütannelik benzetmesi üzerinden değil de, çocuğu karnında taşımak, beslemek ve dünyaya getirmek gibi karineler sebebi ile ortaya çıkan "annelik şüphesi" üzerinden gidilmesi daha isabetli olacaktır." Bkz: <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/4482/tasiyici-annelik-uygulamasi-ve-boyle-bir-yolla-dogan-cocugun-annesi-nesebi-mirasi-mahremiyeti-ve-velayetinin-dini-hukmu-hakkinda#:~:text=Buna%20g%C3%B6re%20helalli%C4%9Fi%20y%C3%B6n%C3%BCnde%20delil%20bulunmayan%20ta%C5%9F%C4%B1y%C4%B1c%C4%B1%20annelik%20uygulamas%C4%B1%20haramd%C4%B1r.>

¹⁰³ Hakeri, taşıyıcı anneliğin cezalandırılmasına ilişkin hazırlanan bir taslak bulunduğunu ve bu taslağın şu şekilde olduğunu ifade etmektedir: "eşlerden biri veya her ikisinden alınan üreme hücreleri ve bu hücrelerden elde edilen embriyonun, başka kişilere uygulanması yoluyla çocuk sahibi olmak ve taşıyıcı annelik yapmak yasaktır" "bu kanuna aykırı şekilde embriyo ve üreme hücresi bağışlayan, aşılaman, bulunduran, kullanan, saklayan ve nakledenlerle bunların alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya komisyonculuğunu yapanlar ve ya bu fiilleri özendiren, bunlara yönlendiren veya bunlara yönelik ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişiler hakkında, fiil daha ağır cezaı gerektiren bir suç teşkil etmediği takdirde üç yıl dan beş yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur. Bu fiillerin Türk vatandaşları tarafından yurtdışında işlenmesi halinde, ilgili ülkede fiil suç oluşturmaya dahi fail bu fıkra hükümlerine göre cezalandırılır" Bkz. Hakeri, Taşıyıcı Annelik E kitap, s. 24 - 25.

¹⁰⁴ Savaş, s. 24.

Ayrıca, mevzuatımız taşıyıcı annelik sözleşmesinin yapılmasını yasaklasa da dünyada birçok ülke bu uygulamaya izin vermektedir. İstem sahibi çiftler, taşıyıcı anneliğin serbest olduğu bir ülkede, bu hizmeti sunan bir merkez veya klinik ile anlaşarak çocuk sahibi olabilirler. O ülkede, çocuğun istem sahibi çift ile soybağının kurulması için gerekli resmi işlemler yapılabilir.¹⁰⁵ Sonuç olarak, istem sahibi çiftin vatandaşlık bağı bulunduğu ülkenin mevzuatları taşıyıcı anneliği yasaklasa dahi, insanların bu yöntemle çocuk sahibi olmasını engellemek mümkün olmamaktadır.¹⁰⁶

SONUÇ

Kanun koyucu, Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik'te heterolog döllenmeyi yasaklamıştır. Sadece homolog üreme yöntemine izin verilmiş, üçüncü bir kişiye ait üreme hücresinin kullanılmasını içeren heterolog üreme yöntemi yasaklanmıştır. Ayrıca, kanun koyucu 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'da taşıyıcı anneliği doğrudan yasaklamıştır. Doktrinde ise bazı yazarlar, TBK m. 27'ye dayanarak bir kimsenin ücret ve ivaz karşılığı taşıyıcı annelik yapmasının ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olduğunu ifade etmektedir.

TMK m. 282'ye göre, çocuk ile anne arasında soybağı doğumla kurulur. Türkiye'de taşıyıcı annelik yöntemi ile bir çocuğun dünyaya gelmesi durumunda, mevcut düzenlemelere göre çocuk doğrudan taşıyıcı annenin soybağına bağlanacaktır. Çocuğun istem sahibi çift ile soybağı ilişkisinin kurulması, ancak çocuğun birlikte evlat edinilmesiyle mümkündür. Çocuk ile baba arasında soybağı ise anne ile evlilik, tanıma veya mahkeme kararıyla kurulur. Taşıyıcı annelik yöntemi ile istem sahibi baba arasında soybağının kurulması, taşıyıcı annenin bekar olup olmamasına göre değişiklik gösterir. Taşıyıcı anne bekar ise, çocuk ile istem sahibi baba arasında soybağının kurulması için tanıma yeterlidir. Ancak, taşıyıcı annenin evli olması halinde, TMK m. 258/1 hükmü gereğince doğan çocuk, taşıyıcı annenin kocasının soybağına

¹⁰⁵ Ağaoğlu, s. 476.

¹⁰⁶ Zeynep, s. 65; Yasan Tepetaş, s. 1255. Ağaoğlu, s. 476. Tekdoğan Bahçivancı, s. 749. Gönenç, Üreme Teknikleri, s. 71.

bağlanır. Bu durumda, Anayasa Mahkemesi'nin 26/7/2023 tarihli kararıyla istem sahibi baba genetik bağın varlığını ispat ederek babalık karinesini çürütebilecektir.

Türkiye'de olduğu gibi, dünyada birçok ülke taşıyıcı annelik uygulamasını yasaklamış ve bunu emredici hükümlerle düzenlemiştir. Ancak bu düzenlemeler, insanların başka ülkelerde taşıyıcı annelik yöntemiyle çocuk sahibi olmasının önüne geçememekte, insanlar taşıyıcı anneliğin serbest olduğu ülkelerdeki kliniklere başvurarak çocuk sahibi olmaktadır. Taşıyıcı annelik sözleşmesini yasaklayan ülkeler, çocukların doğduğu ülkelerde düzenlenen nüfus kayıtlarını geçerli saymamakta ve çocuk ile gönüllü ebeveynler arasında soybağı kurulamamaktadır. Bu durum, sınır aşan taşıyıcı annelik sorununun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yukarıda izah ettiğimiz nedenlerle, taşıyıcı annelik sözleşmesi hukuka, ahlaka uygun ve tıbbi gereksinimlerden kaynaklanan zorunluluklara çözüm olarak, kanun koyucu tarafından belli kriterlere bağlanarak düzenlenmelidir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi düzenlenirken, kanaatimizce sözleşmenin bir tarafı olan istem sahibi çiftin, TMK ve ilgili yasalarda öngörülen hükümlere uygun olarak evli olması gerekmektedir. Ayrıca, çiftlerin doğal yollarla çocuk sahibi olamaması ve taşıyıcı annelik dışındaki yapay üreme yöntemlerini tüketmiş veya denemiş olmaları şarttır. İstem sahibi çiftin mevcut doğal veya yapay üreme yöntemlerini denediği, tıbben doğrulanmalı ve bu durum tıbbi bir raporla desteklenmelidir. Yapay üreme yöntemleri tükendikten ve doktor tarafından onaylandıktan sonra taşıyıcı annelik yöntemine başvurulmasına izin verilmelidir. Geleneksel taşıyıcı annelikten farklı olarak, sadece fedakârlık unsuruna dayanan ve ivaz karşılığı olmayan Gestasyonel Taşıyıcı Annelik yöntemi uygulanmalıdır. Bu yöntemle taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bağ bulunmamalıdır.

Üreme hakkı temel bir insan hakkıdır. Biyolojik nedenlerle doğal ya da yasalar tarafından kabul gören yöntemlerle çocuk sahibi olamayan çiftlerin, gelişen teknolojiyle birlikte taşıyıcı annelik yöntemleri ile çocuk sahibi olabilmeleri mümkünse, bunun engellenmesi doğru değildir.

Kaynakça

Kitaplar

- Ateş Bilge, Soybağı ve Soybağı Alanında Oluşabilecek Hukuksal Problemler, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016
- Erol Yasemin, Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik, Yetkin Yayınları, 2012.
- Hakeri Hakan, Tıp Hukuku Cilt I – II, Seçkin Yayıncılık, 25. Baskı, Ankara 2022.
- Hatemi Hüseyin, Miras Hukuku, Vedat Kitapçılık, 4. Baskı, İstanbul 2004.
- Hatemi Hüseyin, Aile Hukuku (Sınava Hazırlık Kitabı), Filiz Kitapevi, İstanbul 1999.
- Hatemi Hüseyin/ Serozan Rona, Aile Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul 1993.
- Kayaalp Abdullah Emre, Türk Hukukunda Soybağı ve Soybağının Reddi, Yetkin Yayınları, 2023.
- Kırkbeşoğlu Nagehan, Soybağı Alanında Biyoetik ve Hukuk Sorunları, Vedat Kitapçılık, 2006.
- Savaş Esra, Tıp Hukukunda Taşıyıcı Annelik, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2019.
- Serozan Rona, Çocuk Hukuku, İstanbul, 2005.
- Turgut Cemile, Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Yılmaz Sinan, Dünyadaki Uygulama ve Mevzuatımız Açısından Kiralık Rahim- “Surrogate Motherhood”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 2002.
- Zengin Zeynep Gamze, Özel Hukukta Taşıyıcı Annelik, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Makaleler

- Ağaoğlu Cahit, “Karşılaştırmalı Hukukta Sınırşan Taşıyıcı Annelik ile Taşıyıcı Anneden Doğan Çocukların Yasal Anne-Babalığının Kazanılma Sorunu”, *Public and Private International Law Bulletin*, 2020, C. 40, S. 1, s. 437-480.
- Arda Berna/Şahinoğlu Pelin Serap/ Kayı Ayten Çangır, “Yardımcı Üreme Tekniklerinin (IVF’nin) Getireceği Tıbbi Etik Sorunlar”, 1993, *Tıbbi Etik*, C. 1, S. 1, s. 53-58.
- Az Adem/Karaman Muhammet İhsan, “Üremeye yardımcı tedavi yöntemleri ve etik sorunlar: Mümkün olan her şey ahlaki midir?” 2022, *Androloji Bülteni*, C. 24, S.4, s.278- 287.
- Çam, Gülçin, “Taşıyıcı Annelik ve Soybağı İlişkisi”, 2013, *T.C. Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, s. 155-171.
- Çelik Nazlı Hilal, “Taşıyıcı Annelikte Çocuğun Soybağı Sorunu”, *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, 2017, C. 9, S. 21, s. 1 – 9.
- Dindar Kübra Nur, “Taşıyıcı Annelik Yoluyla Doğan Çocuğun Soybağına Uygulanacak Hukuk ve Kamu Düzeni Etkisi”, *Fasikül Hukuk Dergisi*, 2020, C. 12, S. 132, s. 13-32.

- Dülger Murat Volkan, "Tıptaki İlerlemelerin Getirisi Olan Uygulamaların Hukuk Açısından Görünümü - Özel Tedavi Yöntemlerinin Sınır Dışı Uygulamalarının İç Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", 2021, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 26, s. 1 - 12.
- Ergüneş, Seda; "Yapay Dölllenme", 2012, İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri-II, İstanbul Barosu Yayınları, s. 167-178.
- Gölcüklü, İlyas, "Milletlerarası Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi", 2021, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1, s. 835 - 865.
- Gönenç Fulya İlçin, "Hukuki ve Etik Boyutuyla Medikal Turizm", 2016, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi Özel Sayı*, C. I, C. 22, S. 3, s. 1173-1184
- Gönenç Fulya İlçin, "Yardımcı Üreme Tekniklerinde Hukuki Sorunlar", 2015, 16-17 Ekim 2014 Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 63-82.
- Hakeri Hakan, "Taşıyıcı Annelik", 2015, Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu, 16- 17 Ekim 2014 Lefkoşa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Ed.: Prof. Dr. Hakan Hakeri, Av. Cahit Doğan, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 83-92.
- Işık Özcan Funda/Sert Gürkan/Gönenç Funda İlçin, "Türkiye'de Üremeye Yardımcı Teknikler ile İlgili Hukuki Düzenlemelerin Tıp Hukuku Açısından İncelenmesi", 2017, *Türkiye Klinikleri J Med Ethics Law History-Special Topics*, C. 3, S. 3, s. 145-149.
- İltaş Yiğit, "Taşıyıcı Annelik ve Soybağı Meselesi", *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2021, C. 16, S. 201-202, s. 1013-1054.
- Kavlak Oya/Amanak Keziban, "Etik Boyutu Tartışılan Yardımcı Üreme Teknikleri ve Yasal Düzenlemeler" 2013, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, C. 29, S. 1, s. 68-75.
- Keser Leyla, "Ödünç Annelik Sözleşmesi (Der Leihmutterchaftsvertrag)" 1997, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, C. 7, S. 52, s. 306-314.
- Keskin Dilşad, "Bölünmüş Annelik ve Ana Yönünden Soybağının Reddi", Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2020, C. 5, S. 1-2, s. 1989-2016.
- Kılıçoğlu Yılmaz Kumru, "Yapay Döllenede Soybağı Sorunu", 2015, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 10, S. 104, s. 43-47.
- Kuş Özgür, Özbek Güven, Gamze, 2021, "Üreme Turizmi ile Yaygınlaşan Taşıyıcı Annelik Üzerine Etik Bir Değerlendirme", *Türkiye Biyoetik Dergisi*, C. 8, S. 2, s. 126-133.
- Maçın, Hasan; "Taşıyıcı Anneliğin Fıkhi ve Etik İmkânı Üzerine Bir Deneme", 2020, *İslam İlimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 7, s. 53 - 70.
- Metin, Sevtap; "Yörüngesinden Çıkan Tabiat: Etik, Sosyal, Psikolojik ve Hukuki Görünümleriyle Taşıyıcı Annelik" 2012, İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri-II İstanbul Barosu Yayınları, s. 7-55.
- Nomer Haluk Nami, "Sunı Dölllenme Dolayısıyla Ortaya Çıkabilecek Nesep Problemleri", M. Kemal Oğuzman Anısına Armağan, İstanbul, Beta Yayınları, İstanbul 2000, s. 545-594.

- Özcan Hande, “Çocuğun Soybağının Kurulması ve Yardımcı Üreme Teknikleri Sonucu Soybağının Tespiti”, 2015, *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 95-113
- Sümer Fatma, “Anayasal Haklar Bağlamında Taşıyıcı Annelik Sözleşmeleri”, 2015, 7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Şensöz Malkoç Ebru, “Uluslararası Taşıyıcı Annelik Sözleşmesinden Doğan İhtilaflarda Uygulanacak Hukuk”, *Public and Private International Law Bulletin*, C. 35, S. 2, s. 13-49.
- Şensöz Malkoç, Ebru; “Milletlerarası Özel Hukukta Boşluk: Taşıyıcı Annelik”, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, S. 25. s. 1 - 6.
- Şimşek Ayşe, “Yapay Döllenme Tekniği Olarak Taşıyıcı Annelik: Hukukî ve Biyoetik Açıdan Değerlendirilmesi”, 2014, *Journal of Intercultural and Religious Studies*, S. 12; C. 6, s. 27 - 60.
- Şimşek Ayşe, “İslam Hukuku Açısından Taşıyıcı Annelikte Meşruiyet Tartışmaları”, 2014, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 24, s. 241 - 266.
- Tekdoğan Bahçivancı Işıl S., “Taşıyıcı Anneliğin Milletlerarası Özel Hukuk Boyutu: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, 2019, II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu Türkiye Barolar Birliği, C. 1, s. 747-778.
- Turan, Ramazan: “Soybağının Reddi Davası ve Yapay Döllenme, Tüp Bebek ve Taşıyıcı Annelik Hâllerinde Soybağının Belirlenmesi ve Reddi”, 2020, *Terazi Hukuk Dergisi*, C. 15, S. 168, s. 1651-1662.
- Turgut Cemile/Işık Göksu, “Türk Medeni Kanunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Kapsamında Taşıyıcı Annelik”, 2018, *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 221-240.
- Tüzün Arpacıoğlu, Işıl, “Yapay Döllenmenin Soybağına Etkileri”, 2013, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 1, s. 11-20.
- Ungan Çalışkan Hazal, “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 2016, C. 22, S. 1, s. 489-509.
- Ürem Müge, “Kadın Vücudu ve Etik Sorunlar”, 2012, *İstanbul Barosu Dergisi: Sağlık Hukuku Makaleleri II İstanbul Barosu Yayınları*, s. 79-102.
- Yasan Tepetaş Candan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Kararlarının Türk Kamu Düzeni Bakımından Anlamı”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 14, S. 177-178, s. 1219-1262.

İnternet Kaynakları

- Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu: <https://kurul.diyanet.gov.tr/>
- Dünya Sağlık Örgütü Kısırlık Oranı: <https://lifesciencesintelligence.com/news/who-report-finds-that-17.5-of-people-experiencedinfertility#:~:text=Data%20suggested%20that%20the%20global,is%20slightly%20lower%20at%2012.6%25.>
- Hakeri Hakan, Taşıyıcı Annelik Kurumuna Müsaade Edilerek Düzenlenmesine İlişkin Düşünceler, Aristo Yayınevi, 2020, <https://hukukegitim.com/kitap.aspx?id=1017>

Labassee – Fransaya Karşı – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145179#{%22fulltext%22:\[%22Labassee%22\],%22itemid%22:\[%22001-110099%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145179#{%22fulltext%22:[%22Labassee%22],%22itemid%22:[%22001-110099%22]})

Menesson – Fransaya Karşı – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145179#{%22fulltext%22:\[%22menesson%22\],%22itemid%22:\[%22001-153369%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145179#{%22fulltext%22:[%22menesson%22],%22itemid%22:[%22001-153369%22]})

Şıpka Şükran, Taşıyıcı Annelik ve Getirdiği Hukuki Sorunlar, <http://www.turkhu-kuksitesi.com/>

Yurdakul Cem, Yapay Döllenme https://www.academia.edu/35738125/YAPAY_D%C3%96LLENME